

O prechýľovaní cudzích priezvisk

–Národu bez hlbšej misli a poesie ňemajú aňi pohlavja v reči.
L. Štúr, Nárečja slovenskuo alebo potreba písaňja v tomto nárečí

Cieľom tohto článku nie je rozvíjať úvahy nad tým, či priezviská treba prechýľovať alebo nie, prípadne kedy je dovolené neprechýľovať a aké výhody či nevýhody má prechýľovanie cudzích mien. Na túto tému sa už slovenská odborná aj laická verejnosť hádala, pardon, diskutovala dosť – aj na stránkach Kultúry slova. Cieľom tohto článku je upozorniť na prípady jednoznačne nesprávneho prechýľovania – nesprávneho z pohľadu logiky, Pravidiel slovenského pravopisu či zdravého rozumu.

Na začiatok by sme si mali povedať, čoho sa vlastne prechýľovanie týka. Najnovšie Pravidlá slovenského pravopisu (PSP 2000) hovoria viac-menej jasne – priezviská (aj cudzojazyčné), ak patria osobe ženského pohlavia, sa v slovenskom texte majú uvádzať v prechýlenom tvare. Napriek všeobecne rozšírenému názoru toto prechýľovanie nie je univerzálne platné, existuje trieda priezvisk, ktoré sa neprechýľujú a ani sa nikdy neprechýľovali. Napríklad mená zakončené na *-eje*, *-oje* alebo *-e* môžu zostať bez prípony (*Anna Miškeje*), pri menách končiacich na *-ovie* je v Pravidlách priamo uvedené že sa prechýľovať nemajú (*Alžbeta Jakubovie*), podobne je to aj s českými menami zakončenými na *-ů* (*Petra Janů*). Cudzojazyčné priezviská (aj umelecké) známych umelkýň sa môžu nechať v neprechýlenej podobe (*Claudia Cardinale*). Dokonca aj írečítá slovenská autorka Margita Figuli mala svoje priezvisko neprechýlené.

Jednoznačne je uvedené, že sa prechýľujú iba **priezviská**, krstných ani iných mien sa tieto pravidlá netýkajú – možno s výnimkou umeleckých pseudonymov, ktoré sa tak vžili, že sa používajú vo funkcii priezviska (*pani Hviezdoslavová*).

V článku si podrobnejšie rozoberieme mená, ako sa používajú v niektorých iných národoch a kultúrach, a spôsob ich prechýľovania pri preberaní do slovenčiny. Všetky citované príklady a štatistiky sú zo Slovenského národného korpusu, verzia prim2.1. V texte používame zaužívaný pojem „krstné meno“ pre meno, ktoré je človeku dané (obvykle rodičmi) krátko po narodení (hoci striktná logická interpretácia by znamenala, že krstné meno je iba to získané pri obrade krstu alebo podobných udalostiach).

Islandské mená

Špecifickou črtou islandských mien je neexistencia priezvisk, bez ktorých sa zaobíde väčšina ľudí na Islande. Typické islandské vlastné meno sa skladá z jedného krstného mena (alebo viacerých) a otcovského mena takmer ako v prípade ruských, ukrajinských či bieloruských mien. Otcovské meno má dva tvary podľa toho, či ide o syna (prípona *-son*) alebo dcéru (prípona *-dóttir*). Toto otcovské meno rozhodne nie je priezvisko ani neplní jeho funkciu. Ako príklad si zoberme bývalú islandskú prezidentku, ktorej meno v originálnom zápise je Vigdís Finnbogadóttir. Jej otec sa volal Finnboga Rúts Þorvaldsson (všimnime si, že mal dve krstné mená a jeho otec sa volal krstným menom Þorvalds). Meno Vigdísovej matky bolo Sigríð Eiríksdóttir (a matkin otec bol Eiríks).

Ďalšia slávna Islandčanka, speváčka Björk sa plným menom volá Björk Guðmundsdóttir. Zápis jej mena v tvare Björk Guðmundsdóttirová (SME, 10. 12. 2002) je pozoruhodný tým, že je hneď trojnásobne nesprávny. Zámenu písmena *ð* písmenom *d* by sme aj odpustili, keďže podľa PSP môžeme z technických príčin nahradiť cudzokrajné písmená slovenskými (hoci pravidlá konkrétne o písmene *ð* nič nehovoria, nám by sa zdalo prirodzenejšie ho nahradiť kombináciou *dh* podľa ako-tak zaužívaného medzinárodného úzu). Chýbajúci dĺžeň nad *o* už odpustíme ťažšie, nie je žiadny dôvod ho vynechať. A napokon, prípona *-ová* je tu úplne nepatričná, pretože *Guðmundsdóttir* jednoducho nie je priezviskom.

Špecifickosť prípon nám umožňuje veľmi jednoducho porovnať frekvencie správneho a nesprávneho prechýľovania islandských mien, ako sa vyskytli v textoch spracovaných v Slovenskom

národnom korpuse:

- neprechýlený správny tvar *-dóttir* sa v korpuse nachádza pätnásťkrát,
- prechýlený tvar *-dottirová* sa v korpuse nachádza tridsaťkrát,
- prechýlený tvar *-dóttirová* sa nachádza dvadsaťosemkrát,
- neprechýlený, no nesprávny tvar bez diakritiky *-dottir* sa nachádza osemkrát, z týchto použití ako perličku odcitujeme vetu „*Nakrúcalo sa viacerými kamerami z rôznych uhlov pohľadu, a tak skúsený strihač Valdis Oskarsdóttir (Oslava, Mifune) stál po skončení prác pred neľahkou úlohou*“ (Dogma po americky, InZine 1999). Strihač Valdis Óskarsdóttir (s diakritikou) je, ako prípona otcovského mena ukazuje, samozrejme žena. Takýto prešľap na prvý pohľad prihráva argumenty zástancom povinného prechýľovania s odôvodnením, že prechýľovanie zabráni podobným situáciám. Avšak text bol očividne prebraný z cudzojazyčného zdroja (kde zrejme cudzincov tak ľahko prechýľovať nedonútime) a navyše, v tomto mene nie je čo prechýľovať, keďže tu nejde o priezvisko.

Prechýľovanie islandských mien je rovnaká chyba, ako keby sme meno Valentina Vladimirovna (Валентина Владимировна; zdvorilé oslovenie prvej sovietskej kozmonautky Valentiny Vladimirovny Tereškovovej) omylom uvádzali v prechýlenom tvare Valentina Vladimirovnová.

Litovské mená

V litovčine, podobne ako v slovenčine, takisto existuje prechýľovanie. Na rozdiel od slovenčiny sa tu rozlišujú mená slobodných a vydatých žien. Napríklad súčasný litovský prezident Valdas Adamkus má za manželku pani s menom Alma Adamkienė. Ich dcéra by sa volala Adamkutė. Zaujímavosťou je, že pri preberaní cudzích mien si Litovci ženské priezviská neprispôsobujú, ale prispôsobujú si hlavne mužské, a to aj krstné mená. Dôvodom je morfológický systém litovčiny, v ktorom sa nominatív singuláru podstatných mien mužského rodu musí končiť na *-samohlásku+s*, ináč slovo nezapadne do schémy litovskej gramatiky a zostane v podstate nesklonné. A tak v litovských textoch nájdeme mená ako Ivanas Gašparovičius, Artūras Konanas Doilis, Šerlokas Holmsas, Leonardas da Vinčis, zo ženských potom Margareta Tečer (ale aj Margaret Thatcher), Marija Kiuri-Sklodovska, Martina Moravcova. V poslednom čase sa však v Litve začína od tohto prispôsobovania pomaly upúšťať, čo samozrejme vyvoláva búrlivé diskusie medzi jeho zástancami a odporcami.

V slovenských textoch v korpuse máme jedenásťkrát zaznamenané meno známej litovskej cyklistky v tvare Edita Pucinskaiteová. V origináli jej meno má tvar Edita Pučinskaitė – vidíme, že ide o nevydatú slečnu, a odvodíme si, že jej otec má priezvisko Pučinskas a matka Pučinskienė. Slovenský zápis Pucinskaiteová, okrem chýbajúcej diakritiky spôsobenej zrejme mechanickým opisom pravdepodobne z anglického zdroja, má aj nepatričnú dvojité litovsko-slovenskú prechýľovaciu príponu – podľa Pravidiel vychádzame z mužskej podoby mena ako základnej, a teda správny prechýlený tvar by mal asi byť Pučinskasová, aj keď tento mužsko-ženský hybrid nemá žiadne hlbšie logické (a toľž estetické) opodstatnenie.

Na druhej strane v korpuse nájdeme (Korzár, 17. 11. 1999) napríklad aj neprechýlené mená litovských badmintonistiek Milikauskaite a Urbonaite – hoci bez originálnej diakritiky, ktorá je Milikauskaitė a Urbonaitė.

Čínske mená

Moderné čínske mená majú podobnú štruktúru ako európske (krstné meno, priezvisko). Problémom pre nezasvätených zostáva určiť, ktorá časť mena je krstné meno a ktorá priezvisko

vzhľadom na neexistenciu akýchkoľvek záchytných bodov medzi čínštinou a inými jazykmi. Situáciu komplikuje zvyk uvádzať v čínštine mená s priezviskom na prvom a krstným menom na druhom mieste (podobne ako v maďarčine).

A tak v Slovenskom národnom korpuse nájdeme čínsku herečku s menom Gong Liová (SME, 19. 5. 1999), hoci v origináli má jej meno tvar 巩俐 – v pinyin prepise Gǒng Lì, pričom 俐/Lì je jej krstné meno.

Navyše, podľa pravidiel pre prepis čínskych mien by sa jej meno malo zapísať Kung Li. Takýto zápis v korpuse naozaj trikrát nájdeme, ale prechýlený tvar Kungová Li alebo Li Kungová už nie. V tomto prípade však môžeme argumentovať tým, že medzinárodne je známa pod menom Gong Li, a teda aj v slovenčine sa radšej pridržíme tohto tvaru a nebudeme nástožiť na dôslednom prepise podľa PSP, diakritiku označujúcu tóny tiež oželieme. Zaujímavé je, že neprechýlený tvar Gong Li sa v korpuse vyskytuje najčastejšie – desaťkrát.

V prípade krasokorčuliarky s menom Lu Chenová autor textu priezvisko uhádol – originálne meno je 陈露/Chén Lù. Správny prepis podľa PSP je Čchen Lu (Lu Čchenová). V korpuse ju ešte nájdeme dvakrát v tvare Lu Čchen, päťkrát v tvare Lu Chen a štyrikrát ako Chen Lu.

Indonézske mená

Podobne ako na Islande ani v Indonézii sa priezviská veľmi nepoužívajú. Prvý prezident nezávislej Indonézie sa volal Sukarno (Soekarno podľa starého pravopisu). To je jeho celé a jediné meno, priezvisko nemal. Jeho dcéra, plným menom Diah Permata Megawati Setiawati Sukarnoputri, pokračovala v otcových šľapajach a neskôr sa takisto stala prezidentkou. V zahraničí je skôr známa pod kratším menom Megawati Sukarnoputri. Rovnako ako otec ani ona nemá priezvisko, Sukarnoputri je jej otcovské meno. V Slovenskom národnom korpuse nájdeme tieto formy jej otcovského mena:

- Sukarnoputri päťkrát,
- Sukarnoputriová raz,
- Sukarnoputri osemkrát, pričom pôvod tohto a predchádzajúceho tvaru je značne záhadný, keďže indonézske jazyky používajú latinku bez akýchkoľvek diakritiky, a tak nevidíme cestu, ako sa mohlo do mena dostať dlhé *í*,
- Sukarnoputriová stošesťkrát – opäť mechanicky pridaná prípona *-ová* k menu, ku ktorému vôbec nepatrí, pretože to nie je priezvisko (podobne ako v islandčine).

Čo keď priezvisko nie je len jedno, alebo španielske, portugalské a katalánske mená

V krajinách Latinskej Ameriky, na Pyrenejskom polostrove a na Filipínach môžu mať ľudia dve priezviská (alebo iba jedno). Jedno priezvisko sa dedí po matke, jedno po otcovi, takže napríklad plné meno známej čílskej spisovateľky je Isabel Allende Llona: Isabel je krstné meno, Allende a Llona sú jej dve priezviská. Jej matka sa volala Francisca Llona Barros a jej otec Tomás Allende. Zjednodušená forma jej mena (pod ktorou je známa vo svete) je Isabel Allende.

V korpuse nájdeme priezvisko prechýlené ako Allendeová 52-krát (v spojeniach Isabel Allendeová, I. Allendeová alebo iba Allendeová, trikrát dokonca aj Isabelle Allendeová), prechýlené ako Allendová trikrát a neprechýlené Allende 19-krát (vrátane tvarov ako Isabelle Allende a Isabell Allende). Jej plné meno sa v korpuse nevyskytuje, takže môžeme usúdiť, že prechýľované bolo jej zjednodušené meno a v tomto prípade je tvar prechýľovania správny.

Pravidlá o prechýľovaní viacnásobných priezvisk mlčia, takže v prípade použitia jej celého mena by sme mali problém, či prechýliť obidve priezviská (podľa analógie s Máriou Rázusovou-Martákovou),

alebo iba posledné (podľa analógie s Máriou Curie-Skłodowskou), alebo dokonca iba prvé (lebo to je z nich dôležitejšie). Isabel Allendeová Llonová, Isabel Allende Llonová, Isabel Allendeová Llona?

Situácia je ešte komplikovanejšia v prípade historických alebo šľachtických mien, kedy sú súčasťou priezviska často aj niekoľkonásobné indikácie miesta pôvodu rodu uvádzané časticou *de* a oddelené spojku *y*, ako napríklad dcéra súčasného španielskeho kráľovského páru menom Cristina Federica Victoria Antonia **de la Santísima Trinidad de Borbón y de Grecia** (priezvisko je pre prehľadnosť uvedené tučným písmom, aj keď tu už skôr ide o šľachtický titul než o obyčajné bežné neurodzené meno).

Bez jednoznačného pravidla nám nezostáva nič iné, než sa riadiť vlastnou jazykovou intuíciou a estetickým cítením.

Prešli sme značný kus sveta a analyzovali priezviská rôznych jazykov, na konci sa vrátíme do takmer rodných končín a pozrieme sa na mená našich susedov.

Maďarské mená

Podobne ako v čínštine aj v maďarčine je zvykom uvádzať na prvom mieste priezvisko, na druhom krstné meno. Avšak na rozdiel od čínštiny maďarské mená sú v našich končinách aspoň trochu známejšie, takže s rozlišovaním mena a priezviska máme menej problémov. V maďarčine sa ženské mená ako také neprechýľujú, ale pri preberaní manželovho mena dochádza k niektorým zaujímavým úkazom. Najlepšie to ukážeme na príklade: keby si dnes Petőfi Sándor (Sándor je krstné meno) bral za manželku svoju veľkú lásku menom Szendrey Júlia, mohli by nastať nasledujúce situácie:

1. Júlia preberie priezvisko manžela, nechá si svoje krstné meno a bude sa volať Petőfi Júlia,
2. Júlia si ponechá svoje pôvodné meno Szendrey Júlia,
3. Júlia pripojí k priezvisku a menu manžela príponu vyjadrujúcu manželstvo *-né*, pridá k nemu svoje priezvisko a meno a bude sa volať Petőfi Sándorné Szendrey Júlia,
4. Júlia pripojí k priezvisku manžela príponu vyjadrujúcu manželstvo *-né*, pridá k nemu svoje priezvisko a meno, a bude sa volať Petőfiné Szendrey Júlia,
5. vzdá sa úplne svojho mena a bude sa volať Petőfi Sándorné.

Podľa PSP dokážeme jednoznačne prechýľovať len mená v prvom, druhom a piatom prípade. V ostatných prípadoch máme rovnaký problém ako so španielskymi menami s viacerými priezviskami. V štvrtom prípade je k manželovmu priezvisku dokonca pridaná prípona *-né*, ktorá formálne nie je jeho súčasťou, a teda by sme azda mali vychádzať zo základného tvaru Petőfi a vytvoriť prechýlený tvar Petőfiová, nie Petőfinéová.

V korpuse nájdeme meno maďarskej pretekárky Loschan Férencné v tvare Loschan Férencnéová – omylom mechanicky prechýlené krstné meno manžela (manželom je pán Loschan Férenc, priezvisko je Loschan) aj s manželskou príponou. Neprechýlené (ale nie celkom úplné) meno má v korpuse orientačná bežkyňa Viniczainé Kovács Ildikó (manželovo priezvisko je typicky maďarské Viniczai, krstné meno bežkyne je Ildikó a jej rodné priezvisko Kovács), v tvare Ildi Viniczainé.

Všeobecne sa maďarské mená žien s manželskou príponou *-né* v slovenskej tlači podľa korpusu uvádzajú neprechýlené, s rozkolísaným poradím mena a priezviska (Istvánné Szöllösy, ale aj Istvánné Szöllösi, Domján Istvánné, Madaras Sándorné a iné).